

HORVÁTH CSABA^{ID}

abszolvált doktorandusz, középiskolai tanár
Pannon Oktatási Központ Gimnázium
e-mail: csaba.horvath83@gmail.com

A népuralom kísérlete és bukása

Szociáldemokraták és kiszagdák 1918–1919-ben

SZEMÉLYES BEVEZETŐ

Tanár úrral a 2004/2005-ös tanévben találkoztam *Az 1918–19-es forradalmak és a Bethlen-konzolidáció* szemináriumon. Az első élmények után minden Sipos-előadást és -szemináriumot végigültem, hallgattam, vitattam. Bár maguk a témák is érdekeltek, de elsősorban a személyisége volt, ami hallgatóként megragadott, és arra sarkalt, hogy minden óráját teljesítsem. Témavezetője lett a szociáldemokraták 1918–1919-es tevékenységét elemző szakdolgozatomnak. A diploma megszerzése után megmaradt szakmai kapcsolatunk, jórészt az ő unszolásának, biztatásának köszönhető, hogy a tanári munka mellett a történelmi tevékenységet is folytattam. Az évek során a tanár–tanítvány viszony barátivá ért, amire nagy hálaival gondolok vissza.

MUNKÁS–PARASZT SZÖVETSÉG

A forradalmas időszakot érintő szakmai beszélgetéseink egyik központi kérdésköre a demokratikus rendszer kiépítésének 1918–1919-es kudarcára irányult. A kudarc egyik legfontosabb okát Sipos a mai fogalomhasználatunkban történetileg terhelt *munkás–paraszt szövetség* tartós létrejöttének elmaradásában látta. Elemzéseinek fókuszába kerültek ennek megfelelően a munkás- és parasztpártok egymással való konfliktusai éppúgy, mint ezen pártoknak a saját társadalmi bázisukhoz való viszonyai. *A pártok és a földreform 1918–1919-ben* kötetéből idézünk:

„A Károlyi-párt és a Kiszagdapárt szövetsége a haladó, radikális és a szociáldemokratákkal együttműködő polgárság és a demokratikus dolgozó parasztság tömegeinek *választási szövetségét jelentette*. Ez a lépés a Károlyi-párt oldaláról az adott politikai erőviszonyok mellett *az egyetlen progresszív reálpolitikai lépésnek* tekinthető. Jelentőségét az adja, hogy a munkásság legnagyobb politikai pártjával, a szociáldemokratákkal már szövetséges Károlyi-párt és az MSZDP-vel való

^{ID} orcid.org/0009-0005-1024-9648

együttműködésre kész Kisgazdapárt célkitűzései a polgári demokratikus forradalom konszolidálását szolgálták. [...] A Kisgazdapárt és az MSZDP együttműködésének felvetése magában hordozta egy szélesen értelmezett munkás–paraszt politikai szövetség létrehozásának a lehetőségét, amire a polgári demokratikus forradalom konszolidálása miatt is nagy szükség lett volna.”¹

„1918/1919-ben a parasztság többsége támogatta a polgári demokratikus kormányzatot: radikális és demokratikus földreformot és mélyreható szociális reformokat kívánt. Olyanokat, amelyek nemcsak a rendies magyar társadalomszerkezet, hanem már a modern polgári társadalom szervezési elvei és gyakorlata ellen is irányultak. Ezek a követelések tartalmukat tekintve közelebb voltak a népi-plebejus, mint a polgári követelésekhez. Ezért a parasztság többségének gazdasági-társadalmi és politikai követeléseinek a lényegét 1918/1919-ben jobban kifejezte a népköztársasági, mint a köztársasági államforma. E parasztpártok és vezetőik – köztük elsősorban Nagyatádi Szabó István – tragédiája, hogy az antant és az új, mohó kisállami nacionalizmusok nem engedték megerősödni ezt a *szerves politikai fejlődéssel kialakult államformát* és az azt támogató politikai erők szövetségét.”²

E rövid idézetekben kirajzolódnak Sipos József 1918–1919-es időszakra vonatkozó elemzéseinek fundamentumai. Az 1918–1919-es eseményeket *polgári demokratikus forradalomnak* tekintette, amely a polgári demokratikus rendszer intézményi megteremtésére irányult, s mint ilyen, a dualizmus időszakának korlátozott parlamentáris rendszerét akarta demokratikussá szélesíteni. A *népköztársaság* – *köztársaság* fogalmi elválasztáson keresztül a *népi-plebejus* és a *polgári* célkitűzéseket elkülönítette. Értelmezésében a forradalom bázisaként a szociáldemokrata párt és a kisgazdapárt mint tömegpártok a mögöttük álló széles társadalmi bázis valódi reprezentációiként voltak képesek működni, ennek megfelelően a polgári demokratikus rendszer intézményi keretében saját társadalom- és gazdaság-szervezési elképzeléseik megvalósítására törekedtek. Ezek a törekvések pedig nemcsak a *régi világ*, a rendies társadalom és politikai szerveződés megszüntetését tűzték ki célul, hanem már az *új világ*, a polgári-kapitalista világ korrigálására, átalakítására is irányultak.

Tanár úr értékelése szerint a népi-plebejus politikai alternatívának olyan széles társadalmi bázisa volt 1918–1919 fordulóján, amely képes lehetett volna a háború végi összeomlás után a konszolidációt megvalósítani. Hogy ez az esély miért nem valósult meg, annak elsődleges okaként alapvetően az ország háborús vereségéből adódó, a kormánytól jelentős mértékben független, külső tényezőket jelölte meg. A belpolitikai konfliktusokat a gazdasági blokád, a vesztes státuszából fakadó elszigeteltség és elsősorban a szerbek, csehek és románok antantfelhatalmazással történő területfoglalásai élezték ki. A külső tényezőket elsősorban az idő tekintetében tartotta döntőnek. Úgy vélte, kedvezőbb geopolitikai helyzetben, ha a kormánynak megfelelő idő állt volna rendelkezésére, a belső ellentmondások ellenére is reális esély lett volna az idézett *munkás–paraszt egység* tartós megszervezésére.

¹ Sipos József: *A pártok és a földreform 1918–1919-ben*. Budapest, 2008. 193.

² Sipos: *A pártok és a földreform 1918–1919-ben*, 278–279.

A Vix-jegyzék azonban végül a népköztársasággal együtt elsöpörte a kibontakozó *népi-plebejus demokrácia* kísérletét.³

Munkássága során módszertanilag a politikai mozzanatok dátum szerinti leg-részletesebb rekonstrukcióját végezte, a szöszmötölésnek tűnő részletesség mellett azonban az általa elképzelt és kívánatosnak tartott állapot szempontjából elemezte a folyamatot. A forradalmi időszakokkal kapcsolatban arra kereste a választ, hogy az, amit az adott történeti szituációban a forradalomban lehetségesnek és meggyőződése szerint kívánatosnak tekintett, miért nem vált valóságossá.

A forradalmi időszak politikai folyamatairól szóló beszélgetések terelték érdeklődésemet abba az irányba, hogy ha az adott történeti szituációban a politikai folyamatokat akarjuk megérteni, akkor elkerülhetetlen a politikatudomány eszköztárához is nyúlni.⁴ Ez azt eredményezte, hogy 1918–1919 forradalmas időszakát *politikai válsághelyzetként* vizsgáltam.⁵ Az 1918 őszi jelentkező politikai vitákat a *politikai konszenzus* megteremtésére törekvő politikai stratégiák küzdelmeként értelmeztem.⁶ A munkás–paraszt egység ebben az értelmezési keretben a politikai konszenzus létrehozásának és őrzésének lehetséges elemeként vizsgálható.⁷ Hogyan viszonyultak az egyes politikai szereplők a konszenzusteremtő stratégiákhoz és főként a Károlyi Mihály által dominált politikai konszenzushoz, amely meghatározó tényezője volt az 1918–1919-es forradalmas időszakának?

KONSZENZUSTEREMTŐ KONCEPCIÓK

Az 1918. őszi politikai vitákat két konszenzusteremtő koncepció dominálta.⁸ A *nemzeti koncentráció* programja Tisza István politikai koncepciója volt, amely a

³ Sipos véleményéhez historiográfiai szempontból fontos, hogy annak a történészgenerációnak a tagja, amely megkérdőjelezte az 1918–1919-es időszak értelmezésében akkor még uralkodó, a „permanens forradalom” szemléletében születő munkákat. Ezek legkiválóbbja és alapossága miatt a mai napig megkerülhetetlen a korszakkal foglalkozók számára Hajdu Tibor monográfiája.

⁴ Horváth Csaba: *Politikai valóságértelmezések és stratégiák az 1918. őszi válságban*. Múltunk, 63. évf. (2018) 3. sz. 88–123.; Horváth Csaba: *Politikai konszenzus válsághelyzetben. Károlyi Mihály konszenzusteremtő stratégiája az első világháború végi válságban*. In: Döbör András – Miklós Péter – Zeman Ferenc (szerk.): *Közelítések a modern magyar történelemhez*. Emlékpont könyvek 16. Hódmezővásárhely, 2020. 34–43.

⁵ Körösi András (szerk.): *Viharban kormányozni. Politikai vezetők válsághelyzetekben*. Budapest, 2017. 267–269.; Szabó Márton: *A diszkurzív politikatudomány alapjai*. Budapest, 2004. 7. fejezet. <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/diszkurziv/ch07s03.html> (letöltés: 2018. december 19.)

⁶ Körösi András: *A konfliktus és konszenzus paradoxona*. In: *Vezér és Demokrácia. Politikaelméleti tanulmányok*. Budapest, 2005. 63–103.

⁷ A tanulmányban a két jelentős gazdaszervezet közül a kiscgazdák tevékenységét vizsgáljuk. A Magyar Gazdaszövetséget és az annak utódjaként létrejött Országos Földművespártot, elfogadva Sipos József értékelését, az újkonzervatív-agrárius politikai irányvonal szervezetének tekintjük. A munkás–paraszt szövetség gondolati kísérletében Siposnál a paraszt-ságot az agrárdemokrata irányzat jelenítette meg.

⁸ Horváth Csaba: *Politikai valóságértelmezések és stratégiák az 1918. őszi válságban*, 88–123.

Wekerle-kormány mögött kívánt stabil parlamenti többséget biztosítani, megszabva a kormányzás további irányvonalát. A kormánytöbbség megteremtésének technikai kérdése mellett e koncepció a háborús erőfeszítések további biztosítását jelölte meg célként, ennek rendelve alá a politikai konszenzus megteremtését. Tisza politikai narratívájának vezérfonala szerint a fennálló kereteken tett minden apró változtatás bizonytalansági tényező, minden belpolitikai vita a válság elmélyülésével járhat, ezáltal az ország számára veszélyforrást jelent, ennél fogva a változtatások szükségességét hangoztató politikai szereplőket a politikai együttműködés keretein kívülre kell helyezni. Tisza emellett ragaszkodott a dualizmus politikai rendszerének intézményesedett kereteihez, ebből következően a közjogi kereteken kívül rekedt társadalom politikai világa felé nem tett érdemi gesztust.⁹

A *nemzeti koncentráció* programjával szemben erősödött meg Károlyi Mihály politikai koncepciója. Károlyi helyzetértelmezésének sarokpontja a háború minél hamarabb történő lezárására irányult, ehhez olyan politikai cselekvést látott szükségesnek, amely a fennálló állapotokat alapvetően és gyorsan változtatja meg. Tisza változtatásokat ellenző, a *status quo őrzésére* irányuló politikájával és nyelvezetével szemben Károlyi esetében a *változtatásra irányuló cselekvés* vált hangsúlyossá. Az általa ajánlott politikai konszenzus alapja: 1) kormányváltással a politikai hitelesség helyreállítása; 2) új külpolitikai koncepció, amely a német szövetséggel való szakítást, a dualizmus berendezkedésének perszónálunióra változtatását és a wilsoni elvek elfogadását jelenti; 3) az ország berendezkedésének demokratikus és a szociális kérdéseket megoldó átalakítása. Károlyi narratívája összekapcsolta és egymás felé felül állította a háború lezárásának ügyét és Magyarország átalakításának, az *Új Magyarország* megalkotásának programját. Károlyi egyúttal stratégiai szövetségesként tekintett a hagyományos parlamentáris politika határán létező politikai erőkre, hangsúlyozva, hogy a fennálló politikai rendszer nem tükrözi az ország valóságos társadalmi összetételét, a súlyos válsághelyzetben lévő országnak éppen ezért olyan vezetésre van szüksége, amely bevonja a politikai hatalomba az addig politikai reprezentációval nem vagy alig rendelkező társadalmi többséget.

Október közepétől az események felgyorsultak, a háborús állapot őrzésének programja elveszítette magyarázó erejét, a hangsúly a háború folytathatósága helyett a háborús katasztrófa elkerülésének módjára terelődött. A politikai közvéleményben az *időhiány érzete* növelte a politikai cselekvés iránti vágyat, Károlyi változást sürgető narratívája sikeresen illeszkedett a változó közhangulatba. A háború elvesztése és a kormány lemondása a közvéleményben összekapcsolta a Magyarország összeomlásától való félelmet a területi integritás biztosításának kérdésével. A *status quo* vagy *új rendszer* politikai ellentétként feloldódott, a *status quo* keretébe tartozó bármilyen elem megőrzéséhez is szükségessé vált a változtatás, így azok is támogatták Károlyi politikai programját, akik korábban elutasították.

⁹ A választójog kiszélesítése körüli politikai konfliktusban is ez az attitűd magyarázta elutasító magatartását. A választójogi küzdelemhez lásd Varga Lajos: *Kormányok, pártok és a választójog Magyarországon 1916–1918*. Budapest, 2004.

Október folyamán a szociáldemokraták és a kiszagdák elfogadták a Károlyi-féle függetlenségek által vázolt politikai program alapvető pontjait.¹⁰ A támogatás attitűdjében azonban eltéréseket láthatunk. A kiszagdák nem rugaszkodtak el a hagyományos függetlenségi politika tartalmi elemeitől és a kiszagda társadalom speciális követeléseiből álló politikai hagyományuktól, korábbi programjaikhoz képest nem fogalmaztak meg radikális követeléseket.¹¹ Nagyatádi Szabó István a képviselőházi felszólalásában a magyar függetlenség és a népuralomhoz szükséges demokratikus változás mellett a földkérdés rendezésében továbbra is mérsékelt álláspontot képviselt.¹² A politikai cselekvésre hangsúlyt helyező politika háttérként a kiszagda vezetés elfogadta a meglévő intézményi keretek adta állapot részleges kiterjesztését, ami egy minden politikai csoportra kiterjedő hatalommegosztásban öltött volna testet, befogadva akár a háborús kabinet mögötti politikai csoportokat is. Az adott szituációban ez mindössze a hatalom szimbolikus kiterjesztését jelentette, miközben Károlyi és a vele ekkor már szövetségben működő szociáldemokraták és polgári radikálisok számára ez már elégtelen ajánlat volt. A korszak sajtójában *mérsékeltnek* nevezett koncepció elfogadása a gyakorlatban a Hadik-féle kormányalakítási kísérletben való részvételben öltött formát, ezzel párhuzamosan távolságtartást jelentett a Nemzeti Tanácsban testet öltő politikai cselekvéstől és annak forradalmi tartalmától.¹³

A szociáldemokrata mozgalomban általános érzület volt, hogy eljött a politikai cselekvés ideje. A munkásmozgalom taglétszámának intenzív növekedése, szervezeteinek erősödése megerősítette a munkásmozgalom saját erejében való hitét. A szociáldemokrata pártelit által az október elején tartott rendkívüli pártkongresszuson elfogadtatott politikai program kompatibilis volt a Károlyi által vázolt koncepcióval, nem feszítette túl a demokratikus átalakítás programját, ugyanakkor a kongresszusi vita lényegét meghatározta a munkásmozgalom önálló társadalmi erőként való deklarálása. A munkásmozgalom fórumai nyilvánvalóvá tették a politikai változás elkerülhetetlenségét, a hatalomváltástól azonban nemcsak a minimális program, a demokratikus átalakítás azonnali végrehajtását várták, hanem azt egy mélyreható társadalmi-gazdasági változást hozó új korszak szükségszerűen bekövetkező nyitányának tekintették.¹⁴ Az október végi politikai káoszban a szo-

¹⁰ Október 13-án párhuzamosan zajlott a szociáldemokraták rendkívüli kongresszusa és a Gazdapárt értekezlete. A kiszagdák és a szociáldemokraták októberi politikai tevékenységéhez lásd Sipos: *A pártok és a földreform 1918–1919-ben*, 34–50.; Varga Lajos: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon 1914. július – 1919. március*. Budapest, 2010. 261–314.

¹¹ A földbirtokreform mellett követelték a háborús központok felszámolását, a rekvirálások részleges beszüntetését, a rekvirálások következtében kiszabott büntetések felfüggesztését, az uradalmi munkára kirendelt kiszagdák saját földjeikre való hazabocsájtását.

¹² Sipos: *A pártok és a földreform 1918–1919-ben*, 40–41.

¹³ Károlyi politikai stratégiája az erőszak és a zűrzavar tárgyalás útján történő elkerülését tekintette célnak, törvényes hatalomváltásban gondolkodott.

¹⁴ Horváth Csaba: *A munkásmozgalom mint politikai alternatíva*. In: Hermann Róbert – Ligeti Dávid (szerk.): *1919 – A Nagy Szétesés*. Budapest, 2020. 119–121.

ciáldemokraták letették a voksukat Károlyi mellett, és aktív részesei voltak a Nemzeti Tanács megalakításának, egyúttal készen álltak arra, hogy szükség esetén a politikai változás katalizátorai legyenek – mindenkire hasonlóan ők is el akarták kerülni az utcai zavargásokat. Bár végül az *utca* a cselekvésben megelőzte a vezetőket, a rend helyreállításában és a hatalomváltás zökkenőmentes lebonyolításában jelentős részt vállalt a szervezett munkásság.

November elejére létrejött a Károlyi koncepciója által uralt politikai konszenzus, amely a politikai konfliktusok *átmeneti* feloldódását jelentette. Károlyi egyedüli cselekvőképes politikai vezetőként való megjelenése azt eredményezte, hogy politikai helyzetértelmezése a közvélemény szemében átmenetileg domináns pozícióba került. Károlyi konszenzusának alapvetése az volt, hogy Magyarország integritásának a békekonferenciáig történő megőrzése három egymást feltételező tényezőn múlik:¹⁵ 1) legyőzött/vesztes státuszú országgént olyan fegyverszünet aláírása a cél, amely nemzetközileg garantálja az ország integritását a békekonferenciáig; 2) a nemzetiségekkel történő megállapodásokkal belülről kell biztosítani az ország területi egységét; 3) az ország elavult társadalmi-politikai-gazdasági rendszerének átalakításával biztosítani a társadalmi bázist. Az általános választójog, a közigazgatás demokratizálása, a birtokstruktúra átalakítása (a földkérdés rendezése), a munkások szociális jogainak rendezése, az igazságosabb vagyoneeloszlás (vagyonadó) kérdésében látszólag széles körű egyetértés mutatkozott.

A népkormányban az október végi politikai mozgások eredményeként a szociáldemokraták fontos tényezővé váltak, miközben a kiscgazdák nem kaptak kormányzati szerepet. Ugyanakkor a földkérdés rendezésének igénye megkerülhetlenné tette a kiscgazdák politikai részvételét. Birtokpolitikai elképzeléseikben rövid idő alatt alkalmazkodtak az új állapotokhoz. A népkormányban a földkérdés megoldására vonatkozó ígérete és a vidéki parasztlázongások együttesen olyan keretet biztosítottak, amelyben a kiscgazdák az ország birtokszerkezetének átalakítására a korábbi programjaikban szereplőknél radikálisabb változtatást tűztek ki célul. Az új politikai helyzetben hangsúlyosabban jelent meg a nagybirtokellenesség, ezzel párhuzamosan a szegényparasztság földhöz juttatásának programja. A kiscgazdák politikai programja és nagyszabású szervező munkája a potenciális politikai bázis kiszélesítésére is irányult.¹⁶

A kiscgazdákkal párhuzamosan a munkásmozgalom is növelni tudta hálózatát az agrárnépesség körében.¹⁷ A párt földmunkás szervezetének létszáma 1919 elején meghaladta a százezer főt. Január 12-én 625 küldött részvételével rendezték

¹⁵ Károlyi Mihály: *Az új Magyarorszáért. Válogatott írások és beszédek 1908–1919*. Szerkesztette Litván György. Budapest, 1968. 246–281.

¹⁶ Az új helyzetben a 48-as Függetlenségi Országos Gazdapárt új neve Országos Kiscgazdapárt lett. A névváltoztatás is tekinthető politikai üzenetnek. A kiscgazdák szervezeti erősödését részletezi Sipos: *A pártok és a földreform 1918–1919-ben*, i. m.

¹⁷ Az Országos Propaganda Bizottság 1919. január végén – február elején 800 községben történt adatfelvétele alapján a szociáldemokrata pártnak 315 községi szervezete működött, amivel megelőzte a 260 helyi szervezettel rendelkező kiscgazdapártot, miközben a többi pártnak együttesen 112 szervezete működött. Mészáros Károly: *Földmunkás- és szegény-*

meg az uradalmi-gazdasági cselédek országos értekezletét. Belső viták után a szociáldemokraták olyan hibrid megoldás mellett döntöttek a birtokpolitikában, amely a földosztásra helyezte a fókuszot, igazodva a falusi bázis igényeihez, miközben figyelembe vette a szociáldemokrata agrárfelfogás nagyüzemi gazdálkodás iránti elköteleződését, így programjába eltérő hangsúllyal, de mindkét elem bekerült.

A KONSZENZUS BOMLÁSA ÉS MEGÚJÍTÁSI KÍSÉRLETE

A Károlyi-kormány a területi integritásra vonatkozó ígérteit nem tudta teljesíteni. A belgrádi katonai egyezmény, amely a kormány nemzetközi státuszát, a megszállás feltételeit, a magyar közigazgatás megszállt területeken történő megőrzését lett volna hivatva biztosítani, nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.¹⁸ November végére a fegyverszüneti szerződés magyar szempontból legfontosabb pontjait a meginduló megszálláshoz kapcsolódva negligálták.¹⁹ A megszállás és az azzal szembeni tehetetlenség következtében megkérdőjeleződött a konszenzus részeként korábban elfogadott *pacifista* irányvonal érvényessége.²⁰

A nemzetiségi vezetőkkel való tárgyalásokat Jászi Oszkár vezette. A szeparatizmussal szemben az önkormányzatiságra és autonómiákra épülő koncepciójával akarta meggyőzni a nemzetiségi vezetőket, de ha ez nem sikerül, a békekonferenciáig terjedő időszakban kölcsönös megállapodásokkal biztosította volna a magyar állam fennhatóságát.²¹ A tárgyalások kudarcba fulladtak, a nemzetiségi vezetők már nem voltak kompromisszumkézsékesek, negligálták a magyar kormányzat elképzeléseit, ellenjavasolataik az elszakadás előkészítésének módjáról szóltak.²² Jászi koncepciója légüres térbe került, a nemzetiségek elutasították, magyar kritikusai ugyanakkor *jogmegadó* stratégiájában fedezték fel a kialakult probléma okát.

parasztmozgalmak 1918–1919-ben, a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején. In: Pölöskei Ferenc – Szakács Kálmán (szerk.): *Földmunkás és szegényparaszt-mozgalmak Magyarországon. 1848–1948.* 12 kötet. Budapest, 1962. 536.

¹⁸ Ormos Mária: *Padovától Trianonig. 1918–1920.* Budapest, 1983. 59–74.

¹⁹ A novemberben lezajló folyamat legfontosabb külpolitikai dokumentumait közli Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. 1918–1919.* Budapest, 1999.

²⁰ Az ellenállóképesség hiánya a válság jeleként a hadseregszervezés körüli vitákban csúcsosodott ki, ami súlyos politikai ellentétekhez, miniszterbuktatásokhoz vezetett. Varga: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon.* 366–382.

²¹ Szarka László: *Keleti Svájc – illúzió vagy utópia? A Károlyi-kormány Nemzetiségi Minisztériumának működése.* In: Szarka László: *Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában.* Budapest, 1998. 113–125.

²² K. Lengyel Zsolt: *„Keleti Svájc” és Erdély 1918–1919. A nagyromán állameszme magyar alternatíváinak történetéhez.* Csíkszereda, 2007. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf2905.pdf (letöltés: 2019. január 10.); Szarka László: *A helvét modell alternatívája és kudarcja 1918 őszén.* Kisebbségkutatás, 17. évf. (2008) 2. sz. 233–247.

A megszállással szembeni tehetetlenséget súlyosbította a gazdasági és szociális helyzet romlása, amelyhez jelentősen hozzájárult a blokádnak fenntartása. A válsághelyzet intenzitása a reményt adó átmenet rövid kegyelmi állapota után ismét fokozódott, az ország előtt álló feladatokra (közigazgatás átalakítása, a földbirtok-reform, a vagyoadó, a hadseregszervezés, a karhatalom feletti ellenőrzés) vonatkozó koncepcionális különbségek egyre élesebb formában törtek a felszínre. A népkormány mögötti konszenzus harmadik pillére, az átalakítások szükségességében való egyetértés, főként az átalakítások mértékét illetően, széttöredezett. A kormányon belüli ellentétek végül a romló külső körülmények által felerősítve súlyos kormányválsághoz vezettek.²³

Károlyi domináns pozíciójának megőrzése érdekében lépéseket tett a konszenzus átforgalmazására, ezzel próbálta biztosítani a válságkezelés folytatásához szükséges politikai háttérrel. Az ellentétek új törésvonal képében artikulálódtak, amelyben az egymással szemben állókat a *polgári* és a *szocialista* politika közötti különbözőséggel jelölték ki.²⁴ A szociáldemokrata hátország egyre nagyobb nyomást helyezett a vezetőire, hogy kormányzati tevékenységük során a munkásság programját erőteljesebben képviseljék. Ezzel párhuzamosan a kormányon belül és a kormánnyal szemben kritikus szereplők körében egyre határozottabban jelent meg a szociáldemokratákat érő vád, mely szerint hatalmi törekvéseikkel túlterjeszkednek a társadalomban betöltött erejükhöz lépest.

Károlyi az új konszenzus fókuszába a *demokratikus program* megvalósítását helyezte, ami alatt az ország berendezkedésének társadalmi csoportok súlyának megfelelő átalakítását állította.²⁵ Célul tűzte ki a polgári erők egyesítését, hogy a szociáldemokrata munkásság szervezetségéhez hasonlóan a polgári társadalom is erőt tudjon felmutatni, ugyanakkor a *polgári politika* tartalmát *radikálisként* jelölte ki, hangsúlyozva, hogy a történelmi haladás a polgárság számára szükségessé teszi a *szociális tendencia* elfogadását, egyúttal határozottan a szociáldemokrata törekvések irányába mozdította az új konszenzus határait. Károlyi ajánlata a *polgári-szocialista* ellentét feloldására olyan javaslat volt, amely politikai hátországán belül további engedelményeket követelt azoktól, akik a szociáldemokrata törekvéseket és hatalmi pozíciókat már így is túlzónak tartották, s erre már nem voltak hajlandók.

²³ A szociáldemokrata politikusok tevékenységén keresztül mutatja be a konfliktust Varga: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon*, 366–382.

²⁴ A *polgári* jelző ezen időszakban gyűjtőfogalomként funkcionált. Leginkább a *szocialista* politikával szembeni önmeghatározást jelentett, ennek megfelelően a legkülönbözőbb politikai identitásokkal rendelkező politikai szereplők használták magukra. A *szocialista* jelző egyrészt a szociáldemokrata párt gyakorlati politikáját, másrészt általánosabb értelemben a szocializmus jövőképe felé való törekvést jelenítette meg.

²⁵ Az új konszenzuskíséreltben továbbra is az egyik legfontosabb kérdés maradt a területi integritás. A realitássá váló területvesztéseket Károlyi továbbra sem fogadta el politikai realitásként, ugyanakkor lehetséges alternatívaként beszélt a politikai integritás mellett a gazdasági integritás biztosításáról. Ezt azonban a közvélemény nem akceptálta. Károlyi a felelősség kérdésében a háborús kabinetet jelölte meg a helyzet okozójaként, ezzel védve a pacifista politikát. Harmadik elemként fokozatosan jelent meg politikai terveiben a szélesebb körű fegyveres ellenállás lehetősége.

Az európai és benne a magyar politikai közvélemény a háború utáni állapotokban forradalmi időszakot érzékelt, amiben a *polgári* és a *szocialista* világrend közötti küzdelmet látta. Károlyi nézeteinek befogadhatóságát jelentős mértékben befolyásolta, hogy az általa kívánatosnak tekintett kompromisszumot ő maga átmenetnek tekintette, elfogadva a szocialista világrend győzelmének szükségszerűségét. A nézetkülönbségek a politikai vitákban a *forradalom helyzetének* kérdésében artikulálódtak. A politikai vélemények polarizálódtak aszerint, hogy a forradalomra *lezártként* vagy *lezárandóként* tekintettek, illetve teljes feladatát még el nem végzett *folyamatként*, amelyet még érvényesíteni kell.

A polgári erők egyesítése a politikai közbeszéd részévé vált, a függetlenségi párton belül Lovászy Márton vezetésével Károlyi javaslatával szemben megindult egy alternatív szerveződés. A Polgárszövetség már kimondottan a szocialista áramlat túlzott befolyását jelölte meg egyik fő problémaként, egyúttal elutasította a *radikális* politika folytatását. Bár a Polgárszövetség mint konkrét politikai formáció rövid idő alatt megszűnt, az általa képviselt politikai program már olyan ellentmondásban állt Károlyi törekvéseivel, amely rövid idő alatt a függetlenségi párt bomlásához vezetett. A kormányt ért kritikai vélemények fokozatosan ellenzéki narratívába rendeződtek, ami egyértelműen jelezte, hogy Károlyi új konszenzusra tett ajánlata már képtelen kizárólagosan uralni a politikai értelmezéseket. A kormányzat narratívájával szemben a megjelenő jobboldali értelmezés a kialakult helyzetért a háborús vereséggel szemben már egyértelműen a Károlyi-kormány hibás novemberi politikáját tette felelőssé. Az önálló értelmezések mögött az alternatív politikai programok még csak körvonalazódtak, ugyanakkor az új konszenzus határkijelölésével a politikai disszonancia mentén a politikai konfliktus egyre élesebbé vált. A formálódó ellenzéki narratíva elutasította a további változásokat, egyre nyilvánvalóbbá tette, hogy elveti a szocialista tendenciákat.

SZOCIÁLDEMOKRATÁK ÉS KISGAZDÁK A KOMPROMISSZUMBAN

A decemberi–januári kormányválság a Berinkey-kormány létrejöttével és Károlyi Mihály ideiglenes köztársasági elnökké való kinevezésével csillapodott le. A szociáldemokraták nagyobb befolyást szereztek a kormányban, emellett Nagyatádi Szabó révén a kiszagdák is pozíciót kaptak. Az új kormány narratívájának meghatározó eleme lett, hogy saját pozícióját az *ellenforradalmárok* és a *bolsevikok* elleni kétpólusú küzdelemként értelmezte. A kompromisszum a forradalomra vonatkozó értelmezésben is megmutatkozott, miszerint a forradalom konszolidált folyamatának biztosítása a cél, ahol a népkormány a társadalmi osztályok arányának megfelelően átmeneti időre biztosítja, hogy egyik osztály érdekei se tudjanak más kárára felülkerekedni.

A Nagyatádi vezette kiszagdák decembertől kezdődően egyetértettek a szociáldemokrata törekvésekkel szembeni félelmekkel, támogatták a polgári erők egyesülését, s önmagukat is a *polgárság* erői közé sorolták. Egyesültek a birtokos társadalom másik szervezett erejét jelentő Földműves Párttal, támogatták a Polgárszövetség létrehozását. A Berinkey-kormányban való részvétel befolyást biztosított a *földkérdés* végső rendezésére, Nagyatádi minisztersége révén pedig hatást

gyakorolhattak a kormány irányvonalára. A kisgazdák politikai mozgását emellett meghatározta, hogy ellenerőt kívántak képezni a *szocialistaként* azonosított politikai programmal szemben. Az *ellenforradalommal* és a *bolsevizmussal* szembeni kettős harcban, mely a Berinkey-kormány politikai kommunikációjának egyik alapmotívumát adta, a kisgazdák egyértelműen a bolsevizmust tekintették az aktuális problémának. A bolsevikkal szembeni fellépés – azok viszonylag kis létszáma miatt – sokkal inkább a szocializmus felé mutató tendenciákkal szemben artikulálódott, ami így elsősorban a szociáldemokratákkal való elméleti konfliktusként jelent meg. A kisgazdák politikai befolyásának további növekedésével kecsgetett a függetlenségi párt szakadása, lehetőség kínálkozott szorosabb együttműködésre a megmaradt Károlyi-párti függetlenségekkel, ami a választásokon való közös szereplésben öltött volna végső formát.

A Berinkey-kormány alatt a szociáldemokraták számára a legnagyobb kihívást a cselekvés irányának meghatározása jelentette.²⁶ A január eleji pártkongresszuson a szervezett munkásság képviselői elérkezettnek látták az időt az önálló kormányzás megvalósítására. A szavazás eredményeként elutasították a koalíciót, önálló szociáldemokrata kormányról döntöttek, de végül a vezetők az első szavazás eredményével szemben a koalíciós kormányzásra vonatkozó javaslatot fogadtattak el. A munkásmozgalom fórumain egyértelművé vált, hogy a munkásság, történelmi perspektívába helyezve az eseményeket, a szocialista átalakulás irányába tartó forradalmi korszakot lát, és a forradalom által még el nem végzett teendők megoldására fókuszál. Ezzel szemben a polgári tényezők a forradalmat már befejezett eseménynek tekintették, a folyamat lezárása volt a céljuk, a helyzet konszolidálását a már meghatározott feladatok végrehajtásában, például a földkérdés gyakorlati rendezésében látták. Miközben a kormány, köztük a szociáldemokraták is, elfogadták a bolsevikkok felforgató tevékenységével szembeni fellépés szükségességét, a *szocialista* és a *polgári* politika között elvi különbségtételt fenntartották. A bolsevikkokkal szemben az ellenforradalmat tekintették a valós problémának.

A munkásmozgalomban erősödött a szocialista átalakítások radikálisabb megvalósítása iránti igény, a belpolitikai küzdelmekben ezt a hazai bolsevikkok tevékenységének tulajdonították, ugyanakkor a belső fórumok tanúbizonysága szerint sokkal inkább a forrongó európai események, különösen a németországi folyamatok hatásának tulajdoníthatunk nagyobb jelentőséget. A radikalizálódást a szociáldemokrata és szakszervezeti vezetők próbálták ellenőrzés alatt tartani, mérsékelni.²⁷ A szocializálás iránti igény növekedése mellett a radikalizálódást erősítette, hogy egyre veszélyesebbnek értékelték a forradalmi változásokat európai szinten megakasztó ellenforradalmi tendenciákat, és ezek hazai megjelenéseként értelmezték a szerveződő ellenzéki tevékenységeket. A kormányzat által képviselt *osztálykompromisszum* és a *konzolidált forradalom* elképzelése a munkásmozgalmon belül jelentős kritikát kapott, annak ellenére, hogy a bolsevik mozgalom tevékenységét túlnyomórészt elutasították.

²⁶ Horváth: *A munkásmozgalom mint politikai alternatíva*, 119–125.

²⁷ Varga: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon*, 511–540.

ÖSSZEZÉS

Bár a politikai emlékezet jelentős szegmenseiben a Károlyi nevével jelzett időszak összeforrt az ország területvesztésével, a Vix-jegyzék éppen azért járt végzetes következményekkel, mert a Károlyi vezette politika evidensként tekintett a területi integritásra. A Berinkey-kormánynak továbbra is jelentős belső problémákkal kellett megküzdenie, de a birtokreform megindulása, a kormány pénzügyi helyzetének a körülményekhez képest történői normalizálása, a munkanélküliség kezelésére bevezetni szándékolt közmunkaprogram mind abba az irányba mutattak, hogy egy rendben lezajló választás a helyzet további konszolidálását eredményezheti. Ennek a tendenciának a figyelembevétele a Sipos József által felvázolt munkásparasztnak alternatívának mint kormányzóképes koalíciónak az esélyét igazolja.

Ugyanakkor van olyan tényező, amelyet a „*mi lett volna, ha?*” kérdésre válaszként tekintetbe kell venni. Leginkább a *forradalom* (ami nem egyenlő a bolsevizmussal) és *ellenforradalom* kérdését. Ha a Köztes-Európa különböző régióiban lejátszódó események közös jellemzőit nézzük, kirajzolódik, hogy Németországtól Oroszorszáig az *ellenforradalom* és a *forradalom* erői között polgárháborús helyzet alakult ki. Az antant szövetségi státuszának köszönhetően a régió régi-új államai a győztes konjunktúra és a nemzetállami eszme megvalósításának jegyében kezelni tudták belső konfliktusaikat, így elkerülték a polgárháborús állapotot. A vesztes országok esetében a vereség traumája azonban a forradalmat, ellenreakcióként pedig az ellenforradalmat hozta a felszínre.

A kiscgazdák és a szociáldemokraták között a legfontosabb kérdés 1919 márciusáig nem dőlt el. A kettejük közötti legnagyobb különbség az önmagukról alkotott képben mutatkozik meg. A dualizmus kori magyar politika nem kísérlete meg a magyarországi munkásmozgalom integrálását, bár kétségtelenül voltak emancipációs tendenciák, de a kívülálló státuszt a szervezett munkásság nem tudta átörönni, ezáltal a nyugat-európai folyamat, mely a munkásmozgalom forradalmi öntudatának, a polgári rendtől való különállásának feloldódásában öltött testet, a magyarországi mozgalomban csak részlegesen zajlott le, és jellemzően külsőségekben nyilvánult meg. A munkásmozgalom a háború végén hatalmas szervezeti konjunktúrával a háta mögött veselkedett neki a háború utáni válságnak, és öntudatának megfelelően forradalmi változásokat akart véghezvinni.

A gazdatársadalom szervezetei már a háború előtt a polgári világba való integrálódás intézményei voltak. A gazdák számára, ha korlátozottan is, de a törvényhatóságokban lehetőség mutatkozott a helyi közéletben való részvételre. Az integrálódás jele volt parlamenti jelenlétük, amely bár társadalmi jelentőségükhöz képest korlátozottan érvényesült, de a politikai befogadást szimbolizálta. A kiscgazdák számára a cél a dualizmus rendszerének pluralizálása volt, valamint a gazdatársadalom polgári rendbe való integrálása. A háború előtt a gazdatársadalom határainak kiterjesztése az agrárproletárok irányába távolinak tűnt. Az agrártársadalom feszültségei az Elbától keletre a forradalmi helyzet katalizátoraiként működtek, a kiscgazdák forradalomhoz való viszonyulása ambivalens volt. A forradalmi viszonyok hatására a földkérdés rendezésének háború előttihez képest jelentősebb szerkezeti átalakulással járó formulája mellett kötelezték el magukat, de ez nem

jelentette a polgári rendtől való elkülönülést. 1919 tavaszán a kisgazdák politikai programját továbbra is a polgári rendbe integrálódó parasztság képzete uralta.

Ha a szociáldemokraták és a kisgazdák politikai gondolkodásában megfigyelhető tendenciákat figyelembe vesszük, akkor Sipos József munkás–paraszt-szövetségről vallott nézete kiszámíthatatlanabb, vitathatóbb, mivel a polgári rendszeren túlmutató népi-plebejus politika tartalmi leírása, a mögötte meghúzódó politikai konszenzus kialakításának folyamata megvalósulás hiányában nem vizsgálható.²⁸ Amennyiben sor került volna a választásra, az eredmények tükrében kiderülhetett volna, vajon az erőviszonyok rákényszerítették volna-e a szociáldemokratákat, hogy a forradalom kérdésében a német szociáldemokrácia útjára lépjenek, vagy megmaradtak volna forradalmi programjuk mellett. Ez előbbi 1919. március elején elképzelhetetlennek tűnt. A kisgazdák esetében pedig kérdés az, hogy ha a szociáldemokraták a szocialista átalakítás programját továbbra is napirenden tartják, akkor a szerveződő ellenforradalommal, melynek komponenseivel korábban különböző politikai együttműködésekben már kapcsolatban voltak, milyen viszonyt alakítottak volna ki.

A történelem alakulása azonban nem adott időt a válaszokra. Nem derülhetett ki, hogy a szociáldemokrata–kisgazda kompromisszum kormányzóképes alternatívaként fenntartható lett volna-e, vagy egy következő konfliktus során azonnal felbomlik. Képes lett volna-e ellenállni a polgárháborús szorításnak, a területvesztés tudomásulvételével vagy egy kilátástalan területvédő háborúval konszolidálni az országot úgy, hogy nincs belső bűnbak, akire rá lehet mutatni? A Vix-jegyzék és nyomában a történelmi szituáció a válaszok esélyét is elsöpörte.

The people's attempt at power and its fall
Social democrats and smallholders in 1918–1919

József Sipos was the supervisor of my thesis that analysed the activities of the Social Democrats in 1918–1919. Later, a decisive element of our teacher-student and increasingly friendly relationship was a multitude of our professional discussions about the revolutionary period, one of the central issues of which was the failure to build a democratic system in 1918–1919.

József Sipos believed that one of the most important reasons for this failure was the fact that a worker-peasant alliance – historically been burdened anyway in our current terminology – could not be realized. Accordingly, his analyses focused on the conflicts between the workers' and peasants' parties, as well as on their relations to their own social bases.

²⁸ Varga Lajos szerint egy sikeresen lebonyolított választás a demokratikus forradalom legfontosabb eredményének, a köztársasági államrendnek a konszolidációját és az ebben való egyértelmű szociáldemokrata részvételt eredményezhette volna. Varga: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon*, 539–540. Hatos Pál politikai tendenciaként a szociáldemokraták radikalizálódását, ezzel párhuzamosan a kisgazdákkal való viszonyban a politikai ellentétek erősödését hangsúlyozta. Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság*. Budapest, 2018. 376–380.

In this present paper, I focus on the assumption that the consolidation carried out by a worker-peasant coalition in the spring of 1919 was a political reality. I examine the activities of the social democrats and smallholders through a few nodes: (1) the relation to Mihály Károlyi's political programme; (2) the rural expansion of the political basis and (3) the debate on the land system; (4) the relation to the interpretation of the revolution in connection with the government crisis of December and January; (5) the participation in Berinkey's coalition government.

Despite political tendencies towards a worker-peasant alliance, the difference between political identities between social democrats and smallholders represented a fundamental problem. As opposed to the emancipation marks, the identity of the social democrats remained revolutionary, while the smallholders fully identified themselves as an emancipatory political movement. The resolution to this conflict was the most pressing question in the event of a coalition that appeared to be a political reality. Elections to clarify the balance of political power were not held, the political shock caused by the Vix Note swept away the chance for consolidation. The revolutionary identity of the social democrats led to their involvement in the dictatorship of the proletariat.